

Battal Gazi ve Eskişehir

Müslüman Türkler arasında gazi-veli kimliğiyle ünlenen, hayatı menkıbelere, şiirlere, romanlara ve filmlere konu olan “Seyyid Battal Gazi”, doğduğu yer hakkındaki farklı görüşler ne olursa olsun mezarının bulunduğu yer itibarıyla Eskişehirli bir isimdir. Onu misyonu yönünden Eskişehirli diğer büyük isimlerle yani “Yunus Emre” ve Nasreddin Hoca” ile birlikte düşünmek doğru olacaktır. Nasıl “Yunus Emre”, evrensel sevgi anlayışıyla bu coğrafyada birlik ve dirlik fikrinin kurucusu olmuş; “Nasreddin Hoca” hikmetli nükteleriyle zor zamanların insanlarını hayata bağlayan bir fonksiyon üstlenmişse “Battal Gazi” de sadece savaşçı yönüyle değil bilgin ve erdemli kişiliğiyle de benzer bir fonksiyonu üstlenmiştir. Üstelik bu üç ismin tesiri sadece Anadolu’yla da sınırlı kalmamış, doğu ve batıda, Orta Asya’dan Endülüs’e çok geniş bir coğrafyada etkili olmuştur.

Bu isimlerin diğer önemli özelliği ise; halkla birlikte olmayı, onlarla bütünleşmeyi başarmış olmalarıdır. Bu başarı, Anadolu’da birlik ve dirliğin sağlanmasında ve Selçuklu’nun dağılmasından, beylikler halindeki parçalanmadan sonra Osmanlıların bayrağı altında yeniden birleşmeyi sağlamıştır. Bu yüzden Anadolu’nun geçmişini inceleyenler, bu üç ismin tarihsel kimliğini ve misyonunu ele alırken aynı zamanda bu birlik fikrinin hayat bulduğu Eskişehir’e de bu anlamda bir pay ayırmak durumundadırlar.

SEYYİD BATTAL GAZİ

Mustafa ÖZÇELİK | *Yazar*

Adı ve şeceresi

“Battal Gazi”nin asıl adı Arap kaynaklarına göre “Abdullah” yahut “Abdullah Cafer”dir. “Ebu Hüseyin, “Ebu Muhammed”, Ebu Yahya” şeklinde de anıldığı görülür. Türkler arasında ise onun kahramanlığını belirten “Battal” sıfatıyla anılır. Yine “Gazi”, “Seyyid Battal Gazi”, “Cafer”, “Muhammed Cafer”, “Cafer Gazi” gibi isimlendirmeler de yapılmıştır. Doğum tarihi muhtemelen 674/680’dir.

Battal Gazi’nin babası Malatya Serdarı olarak bilinen “Hüseyin Gazi” dir. Annesi “Saide Hatun”, eşi amcasının kızı “Zeynep Hanım”dır.

Tarihi Kişiliği

Kaynakların çoğu onu, VIII. asırda Emevilerin Bizans (Rum)’a karşı açtıkları savaşta ün salmış bir Arap kahramanı olarak kabul ederler. Fakat o, daha çok bir Türk kahramanı olarak kabul görmüştür. Bu dönüştürmenin haklı sebeplerinden de söz edilmelidir. Çünkü Battal Gazi’nin mücadelesinin gerçekleştiği coğrafya Anadolu coğrafyasıdır. Bu yüzden İbn’ül-Esir gibi kaynakların bilgilerine göre Arap asıllı değildir. Ayrıca o dönemde Emevi ordusu içinde çok sayıda Türk bulunmaktadır. Bu yüzden büyük bir ihtimalle Türk’tür. Zaten Anadolu halkı da onu asırlar boyunca bir Müslüman-Türk alp-eren, bir gazi-veli kimliğinden algılamıştır.

Battal Gazi’nin yaşadığı zaman, kaynakların çoğuna göre, Emeviler devri yani VIII. asırdır. Halife Abdül Melik bin Mervan tarafından Misis Valiliğine tayin edilmiş (685-705), ardından, Abdülmelik Bin Mervan oğlu Mesleme’nin kumandasındaki Emevi ordusu içerisinde İstanbul kuşatmasında (717-718) bulunmuş, Bizanslılara karşı yürütülen mücadelelerde vefatına kadar aktif rol almıştır.

Onun, Anadolu coğrafyasında bizzat katıldığı veya kumandan olarak yönettiği pek çok muharebe vardır. İlgili kaynaklarda Malatya, Kayseri, Afyon ve bilhassa Eskişehir yöresi; yine Suriye bölgesinin adı

sıkça geçmesi, onun bu coğrafyada pek çok savaşa katıldığı ve büyük başarılar kazandığı sonucunu doğurmaktadır.

Halkın Gözüyle Battal Gazi

Battal Gazi, halk arasında menkıbevi kişiliğiyle öne çıkmış ve öyle tanınmıştır. Bu anlamdaki anlatıma hem Arap hem Bizans hem de Türk kaynaklarında rastlanır. Yani o, her üç millet tarafından da bir destan kahramanı olarak anılır. Onun Türkçe menkıbelerde anlatılan hayatı şöyle özetlenebilir:

Hız. Peygamber, bir gün oturmuş vahiy beklemektedir. Gelmeyince çok üzülür. Abdülvahap Gazi onun üzüntüsünü gidermek için ona Anadolu’nun güzelliklerinden bahseder. O kadar güzel anlatır ki peygamberin kalbi bu topraklara meyleder. O esnada Cebrail bir vahiy getirir. Buna göre Allah, resulünün bu meylinden dolayı o toprakları ona nasip edecektir. İki yüzyıl sonra onun soyundan Malatya’da bir yiğit dünyaya gelecek adı Cafer olacak, Anadolu’yu fethedecek, kiliseleri yıkıp yerine mescitler ve medreseler yapacak ve İstanbul’un kapısını o açacaktır.

Bu rivayette sözü edilen Cafer isimli kişi Battal Gazi’dir. Beklenen zaman gelir ve Battal Gazi doğar. Battal, o zamanki adıyla Cafer, üç yaşına geldiğinde babası Hüseyin Gazi ava çıkar. Düşmanlarıyla karşılaşır ve giriştiği mücadelede ölür. Böylece Battal Gazi çok küçük yaşta yetim kalır.

Eğitimi ve M¼cadeleleri

Battal Gazi bu s¼reçten sonra ilim tahsiline başlar. Menkıbeye g¼re d¼rt kutsal kitabı da okur. Tefsir ve hadis ¼ğrenimi g¼r¼r. B¼y¼k bilginler arasına katılır. Sonra silahşorluğa meyleder. At s¼rmeyi, s¼ng¼ oynatmayı, kılıç kullanmayı ve g¼reř tutmayı ¼ğrenir. B¼ylece yiğit bir cengaver olur. Bu s¼reçten sonra ilk işi babasının d¼řmanlarını ¼ld¼rmek olur. Bunun ¼zerine d¼řmanları Malatya'ya sefer d¼zenlerler. O, yalnız başına d¼řmanları karşılar. Arkadaşlarının sınırlı yardımı ile b¼y¼k bir orduyu hezimete uğratır. Bundan sonra ¼n¼ hem İslam ¼lkelerine hem de b¼t¼n Anadolu'ya yayılır. O artık herkesin b¼y¼kl¼ę¼n¼ kabul ettiği bir yiğittir. Devrin en ¼nemli kahramanlarından biri olan Ahmer'i yener. Bu olaydan sonra, kuvvetinden dolayı, "Battal" diye anılmaya başlar. Hayatı bundan sonra savaşlarla devam eder. Tam bir destan kahramanı olarak yalnız başına ordulara saldırır ve onları bozguna uğratır.

Erdemli Kişiliği

Battal Gazi, millet g¼z¼nde sadece kahramanlığıyla bilinmez. O, her bakımdan tam bir model şahsiyettir. O, her şeyden ¼nce bilgili bir insandır. Hem kendi k¼lt¼r¼ne, inancına hem de başka k¼lt¼r ve inançlara ilişkin bilgileri ¼ok iyi ¼ğrenmiř ve ¼z¼msemiřtir. Mesela; bir papaz kadar Hristiyanlığı, bir haham kadar Museviliği iyi bilir.

Onun silahřorl¼ęe y¼nelmesi bu s¼reçten sonra olmuştur. Bu anlamda da kendini ¼ok iyi yetiştirmiş, savaş ve m¼cadele i¼in gerekli b¼t¼n usulleri ve aletleri kullanma bilgi ve becerisini kazanmıştır. B¼ylece bilgi ve kılıcın ortak g¼c¼yle o olaęan¼st¼ nitelikteki olayların kahramanı haline gelmiştir. Tam bir lider vasfına sahiptir. Hi¼bir kararı yalnız başına almaz. Arkadaşlarıyla mutlaka iştişare eder. Kahramanlığı ne kadar ¼nl¼yse zekiliği de ¼nl¼d¼r. Zaten karşılaştığı zor durumlardan b¼yle kurtulmaktadır. Etkili bir fiziki yapısı ve sesi vardır.

Tek başına sarayları basacak kadar cesurdur. Adaletli ve c¼merttir. Herkese eşit davranır. Yoksulları g¼zetir ve korur. Zayıflara, ¼ocuklara ve kadınlara el kaldırmaz. Dini inançları ¼ok kuvvetlidir. Sade bir hayat yaşar, kazandığı ganimetlerden kendine pay almaz.

İstanbul kuşatması

Battal Gazi'nin İstanbul kuşatmasında g¼sterdięi kahramanlık, hakkında anlatılan diğer menkıbelerden daha ¼ok yaygınlık g¼sterir. Buna g¼re i¼inde

Battal Gazi'nin de bulunduğu Emevi ordusu İstanbul'u kuşatır. Başkomutan Mesleme, İstanbul'a girmeden dönmeyeceğine yemin etmiştir. Bu sebeple yedi yıl süren kuşatmayı ancak Bizanslıların kendisini İstanbul'a bir defalık sokmak ve Ayasofya'yı ziyaret şartıyla kaldırabileceğini haber verir. Kayser bu şartı kabul eder; Mesleme, Battal'ı kale kapısında bırakarak, içeri girer ve şehri dolaşır. Ayasofya'ya girer, oradan hatıra olarak bir haç alır. Sonra da sözünde durarak kuşatmayı kaldırır ve Battal'ın nezareti ve koruması altında gemilere binip İstanbul'dan ayrılır.

Bu hadiseden sonra Bizanslılar arasında Battal'ın ünü yayılır. Kuşatma sonrasında gösterdiği yiğitlik, esirlere adil, yaralılara şefkatli davranışı Bizans halkı arasında büyük bir ilgi ve sevgiye dönüşür. Adı dillerden düşmez; hatta bir kilisede Hristiyan azizlerin tasvirleri arasına onun resmi de konur.

Menkıbeleri

Battal Gazi'nin, Rum diyarında yaşadığı kabul edilen pek çok macerası vardır. Bunlardan birine göre; bir gün tek başına, haberini alamadığı bir müfrezeyle aramaya gider. Kendini kale kapıcılarına Kayser tarafından gelmiş bir adam olarak tanıtır. Böylece patriğin yanına girme imkânı bulur. Onu ölümle tehdit ederek müfrezenin bulunduğu yeri öğrenir. Sonra askerleriyle birlikte sağ salim memleketine döner.

Buna benzer pek çok maceraya Battalname'de rastlamak mümkündür. Ama İstanbulla ilgili olan en ilginç macerası Kız Kulesiyle ilgili olanıdır.

Kız Kulesi Efsanesi

Evliya Çelebi'nin "Karadan bir ok menzili mesafede dört köşe yüksek ve musanna bir kale..." olarak vasıflandırdığı Kız Kulesi pek çok rivayete konu olmuş bir yerdir. Bu yer aynı zamanda Tekfur'un kızı ile Battal Gazi'nin o saf aşklarının filizlendiği yerdir.

Bu söylenceye göre Battal Gazi, Kız Kulesi önündeki kıyı üstünde karargahını kurmuş ve yedi sene orada kalıp bağlar ve bahçeler yetiştirmiştir. Evliya Çelebi o bağlara "Battal

Bağları" dediğinden de bahsetmektedir. Battal Gazi, yedi senede Üsküdar ve Kadıköy'ü imar edip Şam taraflarına geçmiştir. Bunu fırsat bilen Kanatorsa isimli kral, Battal Gazi'nin geri döneceği korkusuyla Kız Kulesi'ni yaptırarak Üsküdar Tekfurunun kızını birçok kıymetli eşya ile buraya yerleştirmiştir. Bütün bunlar olurken Battal Gazi, Şam fethini tamamlayıp geri dönmüştür. Üsküdar'a gizlice giren Battal Gazi burada İslamiyet'i yayma faaliyetine girişir. Fakat çok geçmeden kimliği ortaya çıkar ve Bizans askerleri onu yakalamak isterler. Çatışmada Battal Gazi yaralanır. Sandalla kaçarken Tekfur'un kızının bulunduğu Kız Kulesi'ne sığınır. Kız, yaralı olan Battal Gazi'ye yardım eder. Bu arada ona aşık olur. Battal Gazi de aslında aynı duygular içerisinde. Aylarca burada saklanan Battal Gazi'yi gizlice namaz kılariken gören Tekfur kızı, onun Müslüman olduğunu öğrenir; ama bu durum Battal Gazi ile yollarını ayırmaz. Tekfur'un hazinesini de yanlarına alarak birlikte Anadolu'ya geçerler.

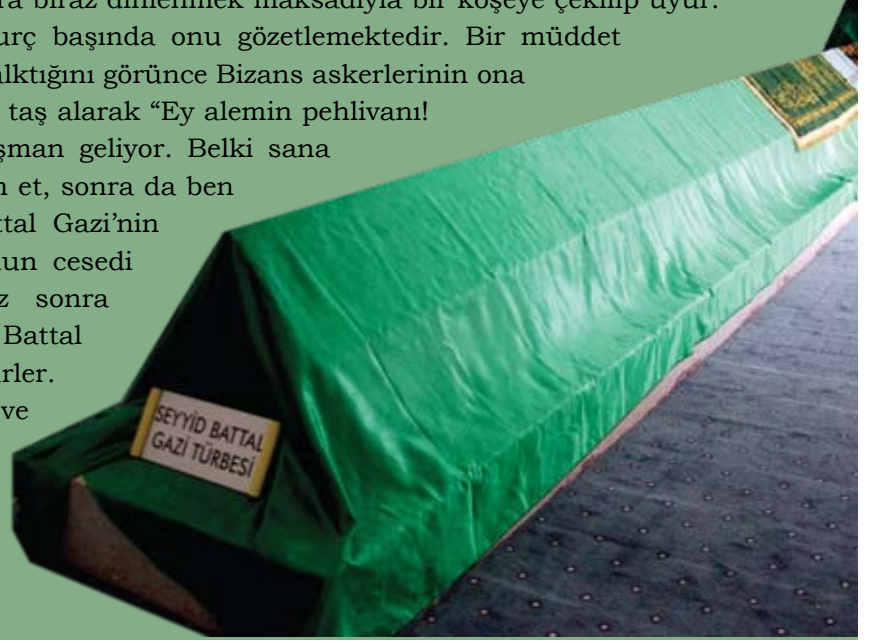

Vefatı

Bütün hayatı mücadelelerle geçen Battal Gazi ölümüne yakın Hacca gitmiş, dönüşünde Seyitgazi ilçesinin bulunduğu antik Akroinon mevkiindeki muharebede şehit edilmiştir. Kaynaklar onun vefat tarihini M.S. 730-740'lı yıllar olarak belirtir.

Bütün bunlar tarihin söyledikleridir. Halk ise, onun bir düşman kılıcıyla yahut bir okla öldürüldüğünü kabul etmez ve şöyle bir menkıbe ile bu ölüm olayını onun kişiliğine uygun bir söylentiye dönüştürür:

Battal Gazi, şiddetli geçen cenkten sonra biraz dinlenmek maksadıyla bir köşeye çekilip uyur. Bu esnada Kayser Kanatos'un kızı burç başında onu gözetlemektedir. Bir müddet sonra kız, burç başında karşıdan toz kalktığını görünce Bizans askerlerinin ona saldıracaklarını anlar. O anda eline bir taş alarak "Ey alemin pehlivanı! Çok uyudun. Ayağa kalk, üzerine düşman geliyor. Belki sana ziyan ederler, evvel kalenin işini tamam et, sonra da ben aşığı al götür." deyip taşı atar. Battal Gazi'nin ölmesine o taş sebep olur. Kız da onun cesedi üzerine kapanarak can verir. Biraz sonra Bizanslılar mağaraya girdiklerinde Battal Gazi'yi ve kral kızını bu halde görürler. Kral, Battal'ın mertliğini bildiği ve cesaretini takdir ettiği için her ikisini Seyitgazi Üçler Tepesi'ne gömdürür. Battal Gazi türbesinde bulunan iki mezardan biri Battal'a diğeri ise işte bu kral kızına aittir.

Kabri

Yaygın bir görüşe göre Battal Gazi'nin mezarı I.Alaeddin Keykubat'ın annesi tarafından bir rüya sonucunda keşfedilmiştir. Ona göre Mesih'in kalesi ,yani Seyitgazi, Alaeddin Keykubat tarafından komutanlarından Hezeresp'e verilmiştir. Onun çobanlarından "Kutluca" adlı birisi kalenin karşısındaki tepede koyunlarını otlatırken orada mucizevi bir ışık görür. Bu durumdan haberdar edilen komutan buraya küçük bir şapel inşa ettirir. Burası daha sonra hac amacıyla ziyaret edilen bir yere dönüşür.

I. Alaeddin Keykubat'ın annesi Ümmühan Hatun, iyi bir öğrenim görmüş, çok okuyan bir kadındır. Sarayda okunan Battal menkıbelerinden dolayı ona büyük bir ilgi ve sevgi duymaktadır. Bu kadın, bir gece Seyyid Battal Gazi'yi rüyasında görerek buraya gelir. Araştırma yaparken bir ara toprak yarılr ve bir kapı belirir, yedi basamaklı bir yoldan geçer. Burada

Battal Gazi'nin, silahlanmış bir vaziyette önünde durduğunu görür. Daha sonra buraya bir anıt mezar yaptırır.

Başka bir kaynakta, K. Wulzinger'in söyledikleri ise bu menkıbeyi tamamlar niteliktedir. Ona göre de Alaeddin'in annesi Sultan Hatun rüyasında Battal Gazi'yi görür. Battal ona "Gel ve üzerime bir türbe yaptır." der. Bu rüya üzerine, buraya bir türbe, türbenin yanına da bir cami ve tekke yaptırır.

Bu olaylar Anadolu Selçuklularının güçlenme yıllarına rastlamaktadır. Bu yüzden Battal Gazi türbesine mescit, imaret, hamam gibi yeni yapılar eklenerek burası bir külliye dönüştürülür. Böylece buranın işlevselliği daha da artar. Ayrıca Ümmühan Hatun'un, öldükten sonra vasiyeti gereğince Konya'dan getirtilerek buraya gömülmesi, buranın bir yandan inanç merkezi olarak önemini artırırken bir yandan da batı yönündeki Türk ilerleyişinin bir üssü, İslamlaşma yayılmasının da manevi bir güç merkezi olmasını sağlar.

Bektaşilik ve Battal Gazi

Bektaşiler ve sonradan Alevi topluluklar da tıpkı Sünni tarikatlar gibi Battal Gazi'ye çok büyük bir önem atfetmişlerdir. Vilayet-name'ye göre Hacı Bektaş-ı Veli, Seyyid Battal Gazi'yi ilk ziyarete geldiğinde sandukasına yaklaşıp onu selamlamış, Battal Gazi'de onun selamına "Aleyküm selam ey ilim şehri" diyerek mukabelede bulunmuştur.

Kalabalık bir grupta buraya gelen Hacı Bektaş-ı Veli burada bir süre kalmış, ayinler düzenlemiştir. Bu durum Alevi-Bektaşî topluluklarının arasında Battal Gazi'ye ve külliyyeye duyulan ilgi ve bağlılığı geniş ölçüde artırmış, burası bilhassa Osmanlı çağında çok önemli bir Bektaşilik merkezi olmuştur.

İşte bu ziyaretten sonra Battal Gazi, bu inanç gruplarının da gazi-veli olarak kabul ettikleri bir isme dönüşmüş, Battal Gazi Türbesi bir ziyaretgah halini almıştır. Burada bu inançlara ilişkin kimi ritüeller sergilenmiş, ziyaret ve anma merasimleri yapılmıştır. Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir.

Edebiyatta Battal Gazi

Her büyük kahraman gibi Battal Gazi de edebiyatın konusu olmuş, hatta onun adını taşıyan bir tür doğmuştur. Battalname adını taşıyan hikaye tarzındaki bu tür eserlerde onun hayatına ilişkin ayrıntılı bilgilere rastlanır. Hem Arap edebiyatında hem de Türk edebiyatında örnekleri görülen bu eserlerden ikisi çok meşhurdur. Bunlardan ilki mensur bir eser olup Zatü'l-himme (halk arasında söylenişle Zülhimme) adlı Arapça bir eser örnek alınarak yazılan Battalname'dir. Diğeri ise Darendeli Bekaaî adını taşıyan bir şair tarafından XVII. yüzyılın ikinci yarısında yazılan manzum eserdir. Ayrıca halk arasında Menakıb-ı Gazavat-ı Seyyid Battal Gazi, Hikayet-i Seyyid Battal Gazi gibi isimler taşıyan hikayeler de mevcuttur.

Bu hikayelerde Battal Gazi'nin menkıbevi hayatı Anadolu'ya yerleşen Müslüman Türklerin gözüyle anlatılır. Bu menkıbeler, Emevi kaynaklı olmasına rağmen, Anadolu'daki Alevi-Bektaşî zümreleri tarafından da benimsenmiştir. Bu benimseme dolayısıyla Battal Gazi'yi Alevi-Bektaşî edebiyatında da görmek mümkündür. Pek çok şair, onun hakkında manzumeler yazmış, sonraki zamanlarda ise bu kitaplardan ve şiirlerden hareketle onun destansı hayatı roman konusu olmuştur. Bu eserler arasında Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun ve Ziya Şakir'in "Battal Gazi", Murat Sertoğlu'nun "Battal Gazi", "Battal Gazi'nin Oğlu", "Battal Gazi'nin Oğlunun

İntikamı", "Battal Gazi'nin Torunu", Muharrem Zeki Korgunalp'in "Türk Kahramanı Battal Gazi" isimli eserleri örnek olarak söylenebilir.

Battal Gazi'nin hikayesi şiir diliyle de işlenmiştir. Behçet Kemal Çağlar da manzum olarak bir Battal Gazi destanı kitabı yayımlamıştır. Yine bilhassa Alevi-Bektaşî edebiyatında Abdal Musa, Karacaoğlan, Kul Hüseyin; sonraki zamanlarda Dursun Durdağ, M.Şükrü Efendi, Muharrem Kubat, Ercişli Aşık Ahmat Poyrazoğlu, Aşık Sefili, İ.Ali Sarar gibi şairler tarafından Battal Gazi temalı şiirler yazılmıştır.

Türk sineması da bu konuya ilgisiz kalmamış ve başrollerini genellikle Cüneyt Arkın'ın oynadığı "Battal Gazi", "Battal Gazi'nin oğlu" gibi çok sayıda film çevrilmiştir.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi

Külliye, XIII.yüzyılın başlarında Seyyid Battal Gazi adına yaptırılmış türbe ve cami ile daha sonra eklenmiş gibi tarihi yapılar topluluğundan oluşur. Üç uygarlık döneminin izlerini taşıyan külliyyede, türbe ve camiye Anadolu Selçuklu sultanlarından I.Alaeddin Keykubad'ın annesi Ümmühan Hatun yaptırmıştır (1207-1208). Osmanlılar döneminde ise külliye medrese, imarethane (aşevi, fırın vb.), tekke, dergah gibi bölümler eklenmiştir (1511-1517). Külliyyede ayrıca Ümmühan Hatun, Çoban Baba, Ayni Ana, Mihaloğlu Ahmet ve Mehmet Beylerin türbelerinin yanında kral kızı Elenora'nın (Battal Gazi'nin eşi) mezarı ve kesikbaşlar odası gibi bölümler vardır.

Kaynakça

- 1.Abdülbaki Gölpınarlı, Vilayet-Name, İnkılap Yayınları, İstanbul 1995
- 2.Ahmet Yaşar Ocağ, "Battal Gazi" mad. DİA, c 5 (205-208-) İstanbul 1992
- 3.Ahmet Yaşar Ocağ, "Battal-Name", mad DİA, c 5 (206-208) İstanbul 1992
- 4.Battal-Name, Hz. Necati Demir, Mehmet Dursun Erdem, Hece Yayınları, Ankara 2006
- 5.Hasan Köksal, Battalname'de Tip ve Motif Yapısı,Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1984
- 6.İlyas Küçükcan, Seyyid Battal Gazi Külliyesi ve Vakfı, Seyyid Battal Gazi Vakfı Yayınları, Eskişehir (tarihsiz)
- 7.M.Fuat Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötügen Yayınları, İstanbul 1980
- 8.Mehmet Önder, Şehirden Şehre Anadolu, T.İş Bankası Yayınları, Ankara 1997
- 9.Muhiddin Aslanbey, Seyitgazi'nin Tarihçesi ve Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri, Eskişehir 1953
- 10.Nezihe Araz, Anadolu Erenleri, Özgür Yayınları, İstanbul 2000
- 11.Süleyman Faruk Göncüoğlu, İstanbul'un İlkleri ve Enleri, Eminönü Belediyesi Yayınları, İstanbul 2004
- 12.Tarihi, Kültürü, Turizmi ve Folklorü ile Seyitgazi, Komisyon, Seyitgazi Kaymakamlığı yayınları, Ankara 1992
- 13.Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c. 1 Dergah Yayınları, İstanbul 1977
- 14.Yağmur Say, Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi, Su Yayınları, İstanbul 2006
15. Yeni Türk Ansiklopedisi, c. 1 Ötügen Yayınları, İstanbul 1985